

Hoofdlijn dissertatie De Transformatieve Dialoog

Stabiele en rechtvaardige oplossingen van hardnekkige, identiteitsgerelateerde morele conflicten onderscheiden

Superkort

- Er zijn conflicten waarin voor partijen iets essentieels op het spel staat. Zij kunnen hierover niet onderhandelen, want dat zou het opgeven van de eigen identiteit of zelfs bestaansreden betekenen. Invloedrijke filosofische theorieën zijn niet in staat om een stabiele en rechtvaardige oplossing te onderscheiden voor zulke conflicten.
- Als authenticiteit niet individualistisch, maar intersubjectief wordt begrepen, dan kan wel een gerechtvaardigde theorie gevormd worden die stabiele en rechtvaardige oplossingen kan onderscheiden. Dit is de theorie van de Transformatieve Dialoog.
- Gegeven de uitdagingen in de hedendaagse, geglobaliseerde wereld is het urgent om het vermogen te ontwikkelen om zulke conflicten vreedzaam en voorspoedig op te lossen. Institutionalisering van de Transformatieve Dialoog is daarom nodig zodat een transformatief-deliberatieve samenleving ontstaat waarin het transformeren van zelfbegrip even vanzelfsprekend is als het uitwisselen van feitelijke argumenten of onderhandelen, en vechten overbodig is geraakt.

Hoofdlijn van de dissertatie

1. Er zijn identiteitsgerelateerde morele conflicten

- Er bestaan conflicten die hardnekkig zijn: niet of moeilijk oplosbaar, met het risico tot ernstige escalatie. Deze conflicten gaan over opvattingen over wat wel of niet toegestaan is in interpersoonlijke relaties en zijn hardnekkig omdat ze gerelateerd zijn aan fundamentele behoeften of waarden die mensen als essentieel beschouwen voor wie ze zijn. Het zijn daarmee morele conflicten.
- Wat iemand als essentieel beschouwt voor wie hij of zij is, noem ik 'identiteit'. Een identiteit kan begrepen worden als een netwerk van commitments.
- Conflicten kunnen bestaan uit
 - een meningsverschil over feiten,
 - belangenstrijd om schaarse hulpbronnen en/of
 - een frustratie om de eigen identiteit tot uitdrukking te kunnen brengen.
- Er zijn conflicten die alleen maar goed begrepen kunnen worden door ook de dimensie van een conflict over identiteit erbij te betrekken. Deze conflicten zijn identiteitsgerelateerde morele conflicten (IRMC). NB: deze conflicten hoeven dus niet direct over identiteit te gaan; het conflict kan tot uiting komen in een discussie over feiten of normen, niet direct over identiteit.

2. Hoe kunnen IRMC's stabiel en rechtvaardig worden opgelost?

- In de dissertatie zoek ik naar stabiele en rechtvaardige oplossingen:
 - Stabiel, omdat we niet willen dat het conflict even weg is en dan weer terugkomt;
 - Rechtvaardig, omdat we er in beginsel van uitgaan dat eenieder mag zijn wie hij of zij meent te zijn.
- Dit onderzoek levert een verfijnder begrip op van wat 'rechtvaardigheid' inhoudt.

3. Bestaande theorieën kunnen geen stabiele en rechtvaardige oplossingen onderscheiden voor IRMC's

Vele filosofen hebben voorstellen gedaan voor hoe stabiele en rechtvaardige oplossingen van sociale conflicten tot stand kunnen komen. Twee ideeën staan op gespannen voet met elkaar. Enerzijds het idee dat het mogelijk is universele, ofwel voor iedereen geldende, oplossingen te rechtvaardigen, anderzijds dat mensen onvermijdelijk onderdeel zijn van een gemeenschap met specifieke (particuliere) en verschillende fundamentele waarden. Bij identiteitsgerelateerde morele conflicten staat de gespannen verhouding tussen deze basisideeën maximaal onder druk. De particuliere waarden zijn niet-onderhandelbaar, maar staan elkaar wel in de weg. Hoe is dan ooit een universele oplossing te onderscheiden?

Er zijn drie strategieën denkbaar, die elk uitgewerkt worden in een invloedrijke filosofie:

- *Strategie 1: privatiseren van identiteitsverschillen:* dit wil zeggen dat er onderscheid gemaakt wordt tussen een publieke en privé-sfeer. In de privé-sfeer is iedereen vrij om te leven naar eigen particuliere waarden, maar de publieke sfeer wordt georganiseerd aan de hand van universeel onderbouwde waarden. Een invloedrijke uitwerking van deze gedachte is te vinden in John Rawls' Politiek Liberalisme. Het probleem van deze theorie is dat het onderscheid tussen publiek en privé gebaseerd is op bepaalde, eveneens particuliere, waarden, die niet iedereen deelt. Identiteiten die deze politiek-liberale waarden niet delen worden ongerechtvaardigd achtergesteld. Daardoor kan deze theorie noch een stabiele noch een rechtvaardige oplossing onderscheiden.
- *Strategie 2: argumenteren vanuit identiteitsverschillen:* om te voorkomen dat bepaalde identiteiten achtergesteld worden, is een tweede strategie om een dialoog te organiseren waarin ieder denkbare norm of waarde voorgesteld mag worden en waarin op basis van rationele argumenten (en niet bijvoorbeeld door machtsverschillen) overeenstemming wordt bereikt. Jürgen Habermas' Diskours Ethiek is een invloedrijke uitwerking van deze strategie. Het probleem is dat over fundamentele waarden uiteindelijk geen argumentatie mogelijk is. Zo'n dialoog kán best tot nieuwe inzichten leiden, maar partijen kunnen ook vasthouden aan de eigen identiteit. Met behulp van deze theorie kunnen daarom geen stabiele en rechtvaardige oplossingen onderscheiden worden.

- *Strategie 3: inleven in identiteitsverschillen*: de analyse van de eerste twee strategieën heeft opgeleverd dat een verandering van zelf-begrip onderdeel moet zijn van de oplossing. Op basis van het denken van de filosoof Charles Taylor kan deze gedachte uitgewerkt worden in een zogenaamde Articulatie-Ethiek. In deze denklijn zijn morele conflicten gelegenheden om het eigen zelf-begrip te verfijnen. Zo'n proces kan inderdaad tot stabiele oplossingen leiden. Het is alleen niet duidelijk welk zelf-begrip authentiek is. Het probleem daarvan is dat er op elk willekeurig moment elke willekeurige transformatie van zelf-begrip gerechtvaardigd zou zijn, waardoor oplossingen niet stabiel zijn.

4. Het idee: De Transformatieve Dialoog

- Het kernidee van de Transformatieve Dialoog is om de normatieve rechtvaardiging die de Articulatie-Ethiek ontbeert geïnspireerd door de Discours Ethiek vorm te geven als een vorm van overeenstemming die tot stand komt in een specifieke dialoog, de Transformatieve Dialoog. De Transformatieve Dialoog wordt uitgewerkt in vijf stappen:
 - Stap 1: Commitment aan conflictoplossing (zie punt 6);
 - Stap 2: Fusie van horizonnen;
 - Stap 3: Alternatieven van zichzelf onderscheiden;
 - Stap 4: Interne en externe consistentietoets in netwerken van commitments;
 - Stap 5: Transformatie: identificatie als een nieuw alternatief van zichzelf.
- Een belangrijke belemmering voor een succesvolle Transformatieve Dialoog is de overtuiging van een min of meer vaststaande identiteit. Immers, als een identiteit vaststaat, waarom en hoe zou je dan alternatieven van jezelf onderscheiden en overwegen? Vanuit cognitieve theorievorming is er echter geen aanleiding om uit te gaan van een vaststaande identiteit. Identiteit komt tot stand in interactie met anderen, waarbij opgroeiende kinderen hun zelf-begrip bij opeenvolgende coördinatieproblemen bijstellen. Een coördinatieprobleem wil zeggen dat partijen elkaar in de weg zitten bij iets dat zij trachten te bereiken. Zo'n coördinatieprobleem kan betrekking hebben op zelf-expressie of het tot uitdrukking brengen van iemands zelf-begrip. Om harmonieus samenleven te bereiken passen opgroeiende kinderen (en soms ook volwassenen) hun zelf-begrip aan. Ofwel, mensen vormen elkaar ('mindshaping').
- Bij succesvolle socialisatie nemen zulke coördinatieproblemen af, waardoor iemands zelf-begrip voortdurend herbevestigd wordt en gefixeerd raakt. Het lijkt dan alsof we een min of meer vaststaande identiteit hebben. Dit ingesloten proces is echter niet productief in een geglobaliseerde wereld waarin ook volwassenen herhaaldelijk geconfronteerd worden met identiteitsgerelateerde coördinatieproblemen en actuele vraagstukken zoals klimaatverandering mondiale samenwerking vereisen.

5. Intersubjectief begrip van authenticiteit en autonomie

- Het idee van overeenstemming in een Transformatieve Dialoog moet de autonomie van betrokken partijen waarborgen, anders is de oplossing niet rechtvaardig (maar onderdrukkend).
- Autonomie en authenticiteit moeten intersubjectief worden begrepen. Zelf-begrip vindt altijd plaats binnen een in interactie gevormde betekenis-horizon. Zelf-begrip is daarom altijd al intersubjectief bepaald, en daarmee is wat authentiek kan zijn ook intersubjectief bepaald. Binnen wat authentiek kan zijn voor iemand, zijn er aspecten die geen aanleiding geven tot een conflict. Deze kunnen individueel gekozen worden. Aspecten van zelf-begrip waar conflict over ontstaat, behoeven een Transformatieve Dialoog om te bepalen wat authentiek is.

6. Erkenning en morele rechtvaardiging van de Transformatieve Dialoog

- Om een identiteit te ontwikkelen is het noodzakelijk voor mensen om bevestiging en erkenning te krijgen. Relaties van sociale erkenning blijven nodig om zelf-expressief te kunnen zijn; sociale erkenning is constitutief voor het hebben van een identiteit.
- Als mensen geen erkenning ervaren, dan is er sprake van miskennis. Mensen worden dan belemmerd in hun zelf-expressie. Aangezien het uitgangspunt is dat iedereen mag zijn wie hij of zij is, is miskennis onrechtvaardig. Het is moreel vereist om anderen de erkenning te geven die nodig is voor hun zelf-expressie (die wil je immers ook zelf ontvangen).
- In een IRMC is er wederzijds sprake van miskennis. Omdat miskennis ongerechtvaardigd is, is het oplossen van een IRMC dan ook moreel vereist.
- Daarmee is de Transformatieve Dialoog nog niet helemaal gerechtvaardigd, want het commitment aan de Transformatieve Dialoog veronderstelt al dat mensen geen vaststaand zelf-begrip hebben. In IRMC's hebben mensen juist wél een min of meer vaststaand zelf-begrip. Ik voeg daarom een argument toe waarmee ik laat zien dat het zelf-ondermijnd is om in een IRMC niet gecommitteerd te zijn aan de Transformatieve Dialoog. De kern van dit argument is dat iemand alleen zelf-expressief kan zijn als hij of zij relaties van sociale erkenning onderhoudt (en die zijn per definitie wederzijds). Binnen zulke relaties kan een identiteitsgerelateerd coördinatieprobleem ontstaan. Om de relatie van sociale erkenning in stand te houden is een commitment aan oplossing van zo'n identiteitsgerelateerd coördinatieprobleem noodzakelijk, en dat impliceert een commitment aan de Transformatieve Dialoog.

7. Institutionaliserings van de Transformatieve Dialoog

- De Transformatieve Dialoog verrijkt de deliberatieve traditie om sociale conflicten op te lossen door rationeel overleg, met een dialoog die niet argumentatief is, maar over fundamentele waarden gaat. Gegeven onze geglobaliseerde wereld is het vermogen tot de Transformatieve Dialoog nodig om hardnekkige conflicten stabiel en rechtvaardig op te lossen.

- Er ontstaat dan een transformatief-deliberatieve samenleving waarin mensen vaardig zijn om identiteitsgerelateerde coördinatieproblemen op te lossen door wederzijdse 'mindshaping'.
- De basis is een verandering in ons begrip van wat authentiek is. Authenticiteit gaat niet over een ware identiteit in feitelijke zin, maar authenticiteit gaat over een onderlinge overeenstemming over ieders zelf-begrip zodanig dat identiteitsgerelateerde coördinatieproblemen worden opgelost.

Meer weten over toepassing in de praktijk?

- Kijk op www.videadvies.nl/videdia.

Vragen of meedenken?

Wil je van gedachten wisselen over het creëren van partnerschap in jouw situatie, heb je een vraag of een idee dat je wilt delen, mail dan naar florian.bekkers@videadvies.nl.

Florian Bekkers, september 2022